

АНОТАЦІЯ

Шкурко А. В. Розвиток комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки. – Навчально-науковий інститут «Українська інженерно-педагогічна академія» Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, Харків, 2025.

Дисертацію присвячено проблемі розвитку комунікативної компетентності (КК) майбутніх фахівців (МФ) із психології.

На основі аналізу психолого-педагогічної, методичної, спеціальної літератури та статистичних даних виявлено проблеми розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології у педагогічній теорії та практиці, а саме: необхідність удосконалення освітніх програм професійної підготовки МФ із психології та інноваційного методичного забезпечення розвитку КК МФ із психології, яке б урахувало специфічні особливості професійної діяльності; невідповідність співвідношення затребуваності фахівців із психології та реальною кількістю фахівців, які здобули вищу освіту із спеціальності «Психологія» та працюють за фахом; відсутність наукових розвідок щодо обґрунтування результативного цілеспрямованого розвитку КК МФ із психології у ЗВО, що передбачає розроблення та верифікацію (відповідно вимогам як європейських, так і державних стандартів професійної підготовки МФ із психології) системи розвитку КК МФ із психології, чітких визначень понять, структури розвитку КК МФ із психології.

Визначено ключові поняття дослідження «комунікативна компетентність фахівців із психології – інтегративна якість особистості, що характеризується сукупністю професійних знань, комунікативних здібностей і властивостей, культурою спілкування, умінням розв'язувати різні види ситуацій у процесі комунікативної взаємодії, спроможністю активно взаємодіяти й ефективно спілкуватися та налагоджувати контакти як зі своїми

клієнтами, так і з оточенням із урахуванням їх соціальних стереотипів поведінки, шляхом використання засобів вербальної й невербальної комунікацій», «розвиток комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології – це цілеспрямований процес удосконалення інтегративних якостей особистості, формування комунікативних, психологічних, педагогічних знань та умінь, що дозволяють якісно застосовувати комунікативні здібності у власній професійній діяльності задля успішного досягнення комунікативної взаємодії».

Уточнено структуру розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології, що складається із чотирьох компонентів: соціально-вольового (сприяє реалізації соціальної ролі фахівця із психології на високому рівні, що досягається завдяки розвитку регулятивної та перцептивної компетенцій); інтегративно-діяльнісного (технологічна (інтеграція комунікативних методів, технологій, прийомів, форм, засобів задля виявлення та вирішення професійних завдань), прогностична (прогнозування власних дій щодо вирішення кожної конкретної проблеми шляхом спілкування з урахуванням різних факторів) й конфліктологічна (здатність ефективно розв'язувати проблеми клієнтів, передбачати та вирішувати різні види конфліктів) компетенції); когнітивно-мотиваційного (гностична компетенція – опанування змісту, способів впливу на інші людини шляхом комунікації, підвищення рівня інтелектуального саморозвитку; мотиваційно-ціннісна компетенція – сформованість емоційно-вольової сфери, здатність до здійснення професійної діяльності відповідно до загальнолюдських та професійних цінностей); комунікативно-рефлексивного (за мовленнєвою компетенцією передбачає вміння володіти професійним мовленням, нормами літературної мови, здатність до активної комунікації із клієнтами; за рефлексивною компетенцією – уміння ефективно та адекватно оцінювати власну професійну діяльність, процес комунікації).

Розроблено критерії та відповідні показники – когнітивно-мовленнєвий (рівень володіння загальнотеоретичними та професійними знаннями,

методиками, методами, формами й засобами спілкування, рівень комунікативно-мовленнєвої грамотності, рівень знань механізмів соціальної перцепції), інтерактивно-комунікативний (рівень сформованості загальнолюдських цінностей, рівень вмотивованості МФ із психології до удосконалення комунікативної компетентності, здатність до здійснення рефлексії), діяльнісно-перцептивний (рівень розвитку емпатії, здатність виявляти та аналізувати конфліктні ситуації та психологічні порушення, рівень ефективності використання загальнонаукових та конкретно-наукових методів, прийомів, технологій впливу на клієнтів) розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології.

Теоретично обґрунтовано структурно-функціональну модель системи розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології, яка складається з трьох взаємозалежних структурних блоків: методологічно-цільового (мета, зміст, завдання, методологічні підходи, принципи, функції), змістовно-процесуального (об'єкт, суб'єкт, компоненти структури розвитку КК майбутніх фахівців із психології, методи, форми та засоби її розвитку), діагностико-результативного (критеріальний апарат розвитку КК МФ із психології, діагностичний інструментарій вимірювання рівня та очікуваний результат); єдиною ланкою моделі системи виступають організаційно-педагогічні умови розвитку комунікативної компетентності.

Після проведення формувального етапу на контрольному етапі педагогічного експерименту здійснено оцінювання ефективності розвитку КК МФ із психології – у респондентів ЕГ зафіксовано підвищення з середнього до високого за всіма критеріями, а саме: за когнітивно-мовленнєвим – показниками «рівень володіння загальнотеоретичними та професійними знаннями, методиками, методами, формами й засобами спілкування» (із 75,48 % до 93,86 %), «рівень комунікативно-мовленнєвої грамотності» (із 72,6 % до 92 %), «рівень знань механізмів соціальної перцепції» (із 75,4 % до 94,75 %); за інтерактивно-комунікативним критерієм – «рівень сформованості загальнолюдських цінностей» (із 79,25% до 94,5%), «рівень вмотивованості

МФ із психології до удосконалення комунікативної компетентності» (із 80,2% до 95,2 %), «здатність до здійснення рефлексії» (із 75,4 % до 94,8 %); за діяльнісно-перцептивним критерієм – «рівень розвитку емпатії» (із 77,4 % до 96,8%), «здатність виявляти та аналізувати конфліктні ситуації та психологічні порушення» (із 81,85% до 94,2 %), «рівень ефективності використання загальнонаукових та конкретно-наукових методів, прийомів, технологій впливу на клієнтів» (із 80,6 % до 95,2%).

У респондентів КГ зафіксовано також підвищення результатів, але в межах середнього рівня: за когнітивно-мовленнєвим – показниками «рівень володіння загальнотеоретичними та професійними знаннями, методиками, методами, формами й засобами спілкування» (із 76,44 % до 81,62 %), «рівень комунікативно-мовленнєвої грамотності» (із 74,2 % до 77,4%), «рівень знань механізмів соціальної перцепції» (із 75,8 % до 88,7 %); за інтерактивно-комунікативним критерієм – «рівень сформованості загальнолюдських цінностей» (із 80,9 % до 84,6%), «рівень вмотивованості МФ із психології до удосконалення комунікативної компетентності» (із 80,4 % до 86,4 %), «здатність до здійснення рефлексії» (із 76,6 % до 79,8%); за діяльнісно-перцептивним критерієм – «рівень розвитку емпатії» (із 79% до 80,6%), «здатність виявляти та аналізувати конфліктні ситуації та психологічні порушення» (із 82,25% до 85,5%), «рівень ефективності використання загальнонаукових та конкретно-наукових методів, прийомів, технологій впливу на клієнтів» (із 82,3 % до 85,5%).

Отримані дані свідчать про ефективність розробленої структурно-функціональної моделі системи розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

уперше теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено структурно-функціональну модель системи розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології, що складається з трьох взаємопов'язаних блоків: методологічно-цільового, змістовно-

процесуального, діагностико-результативного; розроблено критерії (когнітивно-мовленнєвий, інтерактивно-комунікативний, діяльнісно-перцептивний), показники та рівні ефективності розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології; визначено ключові поняття дослідження «комунікативна компетентність фахівців із психології», «розвиток комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології»;

уточнено загальнонаукові (науковості, цілісності й системності, гуманізації та толерантності, наступності, активності) та спеціальні (єдності загальної та професійної культури спілкування, мотивації, комунікативної взаємодії, прогнозування, конфіденційності, рефлексії та самоорганізації) принципи, функції (інформаційно-гносеологічна емоційно-мотиваційна, операційно-організаторська, рефлексивно-прогностична) розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології шляхом їх конкретизації; структуру розвитку даної компетентності (соціально-вольовий, інтегративно-діяльнісний, когнітивно-мотиваційний, комунікативно-рефлексивний компоненти);

набули подальшого розвитку форми та методи розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології з урахуванням внутрішніх та зовнішніх чинників, які позитивно впливають на досліджуваний процес.

Практичне значення одержаних результатів полягає у впровадженні в освітній процес структурно-функціональної моделі системи розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології. Розроблено, організовано та впроваджено в процес професійної підготовки майбутніх фахівців із психології вибіркового освітнього компоненту «Розвиток комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології» та однойменний навчальний посібник. Організовано та проведено цикл бесід «Майстерне оперування стилями спілкування психолога як запорука професійного успіху»; тренінги для психологів – «Розвиток комунікативної компетентності майбутніх фахівців із психології», «Мотивація до розвитку

комунікативної компетентності: мотиви та перешкоди»; коучинги – «Вербальне та невербальне спілкування як взаємозалежні компоненти якісної комунікації психолога», «Методи рефлексії»; психологічні воркшопи – «Емоційна стійкість», «Відновлення психологічних ресурсів», семінари – «Інноваційна діяльність фахівців із психології у сучасних закладах освіти в умовах діджиталізації», «Діджитал ресурси підвищення рівня розвитку комунікативної компетентності психолога», «Роль спілкування в структурі професійної діяльності фахівця із психології», «Психологічні аспекти комунікації між фахівцем та суб'єктом психологічного впливу», «Теоретичні основи розвитку комунікативної компетентності фахівців із психології в сучасних умовах»; конкурси – професійного есе «Розвиток комунікативної компетентності в професійно-науковому просторі», «Психотея гра чи реальність, перенесена у гру»; щорічну веб-конференцію «Теоретичні і методичні основи розвитку комунікативної компетентності психолога»; психологічну студію «Psychological help».

Матеріали дослідження можуть бути використані для вдосконалення едукації майбутніх фахівців із психології у закладах вищої освіти та під час тренінгової діяльності, а також при підготовці навчально-методичних та наукових матеріалів щодо розвитку комунікативної культури майбутніх фахівців із психології.

Ключові слова: комунікативна компетентність, майбутні фахівці із психології, розвиток, структурно-функціональна модель, компоненти розвитку комунікативної культури, критерії розвитку, показники розвитку.

ABSTRACT

Shkurko A. V. Development of communicative competence of future specialists in psychology – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of Philosophiae Doctor in speciality 011 Educational, pedagogical sciences. – Academic Council of Ukrainian Engineering Pedagogics Academy of V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, 2025.

The dissertation is dedicated to the issue of developing communicative competence (CC) in future psychology professionals (FPPs). Based on the analysis of psychological, pedagogical, methodological, specialized literature, and statistical data, problems in developing communicative competence in future psychology professionals in pedagogical theory and practice were identified. These problems include: the need to improve educational programs for the professional training of FPPs and to develop innovative methodological support for the development of CC which would take into account the specific characteristics of professional activity; a mismatch between the demand for psychology professionals and the actual number of professionals who have obtained higher education in the specialty «Psychology» and are working in the field; a lack of scientific research to substantiate an effective and targeted process for developing CC in FPPs in higher education institutions, which involves the development and verification (in accordance with both European and state standards for professional training of FPPs) of a system for developing CC in FPPs; the absence of clear definitions of concepts and the structure of CC in FPPs.

The key concepts of the study are defined, namely: «the communicative competence of psychology specialists» is an integrative quality of a person characterised by a set of professional knowledge, communicative abilities and properties, a culture of communication, the ability to solve various types of situations in the process of communicative interaction, the ability to actively interact and communicate effectively and establish contacts with both their clients and the environment, taking into account their social stereotypes of behaviour, through the

use of verbal and non-verbal communication tools; «the development of communicative competence of future psychology specialists» is a purposeful process of improving integrative qualities of a personality, forming communicative, psychological, pedagogical knowledge and skills that allow for the qualitative application of communicative abilities in their own professional activities in order to successfully achieve communicative interaction.

The structure of the development of communicative competence of future psychology specialists, consisting of four components and corresponding competences, is clarified: socio-volitional (promotes the realisation of the social role of a psychology specialist at a high level, which is achieved through the development of regulatory and perceptual competences); integrative-activity (technological (integration of communication methods, technologies, techniques, forms, means to identify and solve professional problems), prognostic (predicting own actions to solve each specific problem through communication, taking into account various factors) and conflictological (ability to effectively solve clients' problems, anticipate and resolve various types of conflicts) competences); cognitive and motivational (gnostic competence – mastering the content, ways of influencing others through communication, raising the level of intellectual self-development; motivational and value competence – formation of the emotional and volitional sphere, the ability to carry out professional activities in accordance with universal and professional values); communicative and reflexive (in terms of language competence, it implies the ability to master professional speech, the norms of the literary language, the ability to actively communicate with clients; in terms of reflective competence, it implies the ability to effectively and adequately evaluate one's own professional activities and the communication process).

Criteria and relevant indicators have been developed: cognitive and linguistic (level of mastery of general theoretical and professional knowledge, techniques, methods, forms and means of communication, level of communicative and linguistic literacy, level of knowledge of social perception mechanisms), interactive and communicative (level of formation of universal values, the level of motivation of

future psychology specialists to improve communication competence, ability to reflect), activity-perceptual (level of empathy development, ability to identify and analyse conflict situations and psychological disorders, level of effectiveness of using general scientific and specific scientific methods, techniques, technologies of influence on clients) and levels (high, medium, sufficient) of development of communicative competence of future psychology specialists.

A structurally functional model of the system for developing communicative competence in future psychology professionals has been theoretically substantiated. This model consists of three interrelated structural blocks: the methodological-target block (goal, content, tasks, methodological approaches, principles, functions), the content-process block (object, subject, components of the structure for developing communicative competence in future psychology professionals, methods, forms, and means of its development), and the diagnostic-result block (criteria framework for the development of communicative competence in future psychology professionals, diagnostic tools for measuring the current level and expected result). The organizational and pedagogical conditions for developing communicative competence serve as the unifying link of the model.

After the formative stage, the control stage of the pedagogical experiment assessed the effectiveness of the development of communicative competence in future psychology professionals. An increase from medium to high in all criteria was recorded for the respondents in the experimental group (EG), specifically: for the cognitive-linguistic criterion: «level of proficiency in general theoretical and professional knowledge, methodologies, methods, forms, and means of communication» (from 75,48% to 93,86%), «level of communicative and speech literacy» (from 72,6% to 92%), «level of knowledge of social perception mechanisms» (from 75,4% to 94,75%); for the interactive-communicative criterion: «level of formation of universal human values» (from 79,25% to 94,5%), «the level of motivation of future psychology specialists to improvement of communication competence» (from 80,2% to 95,2%), «ability to perform reflection» (from 75,4% to 94,8%); for the activity-perceptual criterion: «level of empathy development»

(from 77,4% to 96,8%), «ability to identify and analyze conflict situations and psychological disorders» (from 81,85% to 94,2%), «level of effectiveness in using general scientific and specific scientific methods, techniques, and technologies of influence on clients» (from 80,6% to 95,2%).

The respondents in the control group (CG) also showed an improvement in results, but within the average range: for the cognitive-linguistic criterion: «level of proficiency in general theoretical and professional knowledge, methodologies, methods, forms, and means of communication» (from 76,44% to 81,62%), «level of communicative and speech literacy» (from 74,2% to 77,4%), «level of knowledge of social perception mechanisms» (from 75,8% to 88,7%); for the interactive-communicative criterion: «level of formation of universal human values» (from 80,9% to 84,6%), «presence of motivation in future psychology professionals» (from 80,4% to 86,4%), «ability to perform reflection» (from 76,6% to 79,8%); for the activity-perceptual criterion: «level of empathy development" (from 79% to 80,6%), «ability to identify and analyze conflict situations and psychological disorders» (from 82,25% to 85,5%), «level of effectiveness in using general scientific and specific scientific methods, techniques, and technologies of influence on clients» (from 82,3% to 85,5%).

The obtained data indicate the effectiveness of the developed structurally functional model of the system for developing communicative competence in future psychology professionals.

The scientific novelty of the obtained results lies in the fact that:

For the first time, a structurally functional model of the system for developing communicative competence in future psychology professionals has been theoretically substantiated and experimentally tested. This model consists of three interrelated components: the methodological-target component, the content-process component, and the diagnostic-result blocks. Criteria (cognitive-linguistic, interactive-communicative, activity-perceptual), indicators, and levels of effectiveness for the development of communicative competence in future psychology professionals have been developed. Key concepts of the study have been

defined: «communicative competence of psychology professionals» and «development of communicative competence in future psychology professionals».

General scientific principles (scientific rigor, integrity and systematization, humanization and tolerance, continuity, activity) and special principles (unity of general and professional culture of communication, motivation, communicative interaction, forecasting, confidentiality, reflection, and self-organization) **have been refined**, as well as the functions (informational-gnosiological, emotional-motivational, operational-organisational, reflective-prognostic) for developing communicative competence in future psychology professionals by specifying them; the structure for developing this competence (social-volitional, integrative-activity, cognitive-motivational, communicative-reflexive components).

The forms and methods for developing communicative competence in future psychology professionals **have been further developed**, taking into account the internal and external factors that have a positive effect on the researched process.

The practical significance of the obtained results lies in the implementation of the structurally functional model of the system for developing communicative competence in future psychology professionals into the educational process. An elective educational component, «Development of Communicative Competence in Future Psychology Professionals», and a corresponding educational manual were developed, organized, and implemented in the professional training process for future psychology professionals.

A series of discussions titled «Masterful Operation of Communication Styles by Psychologists as a Key to Professional Success» was organized and conducted. Training sessions for psychologists were held, including «Development of Communicative Competence in Future Psychology Professionals», «Motivation for Developing Communicative Competence: Motives and Obstacles»; coaching sessions such as «Verbal and Non-verbal Communication as Interdependent Components of Quality Communication by Psychologists», «Methods of Reflection»; psychological workshops like «Emotional Resilience» and «Restoring Psychological Resources»; seminars such as «Innovative Activities of Psychology

Professionals in Modern Educational Institutions under Digitalization», «Digital Resources for Enhancing the Development of Communicative Competence in Psychologists», «The Role of Communication in the Structure of Professional Activity of Psychology Professionals», «Psychological Aspects of Communication Between Professionals and the Subject of Psychological Influence», and «Theoretical Foundations for Developing Communicative Competence in Psychology Professionals in Modern Conditions». Competitions were also held, including the professional essay contest «Development of Communicative Competence in the Professional and Scientific Space» and «Psychothea: Game or Reality Transferred into Play». Additionally, the annual web conference «Theoretical and Methodological Foundations for Developing Communicative Competence in Psychologists» and the psychological studio «Psychological Help» were conducted.

The research materials can be used to improve the education of future psychology professionals in higher education institutions and during training activities, as well as in the preparation of educational, methodological, and scientific materials on the development of communicative culture in future psychology professionals.

Keywords: communicative competence, future psychology professionals, development, structurally functional model, components of communicative culture development, development criteria, development indicators.